

1. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ «ЕКОНОМІКА ПРАЦІ»

ПЛАН

1. Еволюція поглядів на категорію “праця”
2. Праця й соціально-трудова відносина як предмет наукового економічного дослідження
3. Завдання, об’єкт, предмет вивчення дисципліни “Економіка праці”

1. Еволюція поглядів на категорію “праця”

З моменту виникнення людини та об’єднання у спільноту з метою виживання праця стала не лише основою її життєдіяльності, але й основною сферою її формування та розвитку.

Сьогодні неможливо заперечити важливість праці у господарському поступі. Погляди на роль цього поняття змінювались ще здавна, впродовж тисячоліть, разом з еволюцією економічного світогляду.

Так, людський чинник був присутній майже в усіх трактатах і повчаннях Стародавнього Сходу, його належно описано у літературі Месопотамії, Індії, Китаю та інших країн. Лейтмотивом багатьох світоглядних концепцій різних народів на початку цивілізації виступала праця як основний засіб існування. Такі погляди висвітлювали мислителі античності, зокрема як Ксенофонт (430 – 355 рр. до н.е.), Платон (427 – 347 рр. до н.е.), Аристотель (384 – 322 рр. до н.е.).

Так, Ксенофонт, вважаючи рабство нормальним станом, вихваляв сільськогосподарські роботи, які тренують силу селян, роблять їх прекрасними воїнами, спрямовують їх на шлях взаємодопомоги, забезпечують їх усім необхідним. Аристотель розробив “науку рабства”, згідно з якою рабів сприймали як знаряддя, що вміє говорити. Відстоюючи рабство, мислитель водночас виправдовував позаекономічні методи стимулювання праці. Крім того, як засіб стимуляції він радив використовувати контроль, традиції, звичаї, закони. До того ж Аристотель відстоював поділ праці, розуміючи його ефективність.

В епоху середньовіччя Фома Аквінський (1225 – 1279) оцінював працю з позиції християнської традиції, праця виступала необхідною умовою життя, зміцнення моралі і т.д.

Детально досліджував проблеми праці англійський вчений Г. Спенсер. Він докладно проаналізував різні види праці: складну працю, вільну працю, становлення і розвиток капіталу, діяльність робітничих союзів, організацію та оплату праці при капіталістичній кооперації, працю рабів, селян, робітників. За мізерну винагороду люди працювали по 12 – 15 годин на добу, а наукою, мистецтвом могли займатись лише аристократи, діти багатих людей і т.д. Невипадково в багатьох мовах слово “праця”, “робота”, “раб” мають однакові корені. А за дослідженням Аристотеля, “раб” – живе знаряддя, а знаряддя – “неживий раб”.

Досліджуючи роль праці, відомі мислителі, вчені, філософи, економісти дійшли висновку, що праця – це сутність людини, головна і необхідна умова існування людського суспільства. Вона не залежить від тих чи інших суспільних форм, є вічною природною необхідністю і без неї не був би можливим обмін речовин між людиною і природою, тобто не було б можливе саме людське життя. Впливаючи на навколишнє середовище та змінюючи його, люди змінюють власну людську природу: розвивають здібності до праці; збагачують свої знання та розширюють можливості їх використання; удосконалюють сам процес праці.

Праця виступає основою для виникнення таких людських властивостей як спілкування, свідомість, мова, формування духовних цінностей. Будучи цілеспрямованою діяльністю, в процесі якої людина впливає на природу з допомогою засобів праці, праця з самого початку виступає як спільна діяльність, яка передбачає певні форми соціальної організації, завдяки яким досягається необхідна узгодженість індивідуальних і групових дій, скерованих на досягнення життєвих цілей.

Питання економіки праці, зокрема проблеми природи й організації заробітної плати, почали предметно досліджуватися представниками класичної буржуазної політекономії. Проблеми, які формують предмет економіки праці, проаналізовані у 1776р. у праці Адама Сміта “Багатство нації”. Дослідник обґрунтував зв’язок між економічним розвитком та процесом поділу праці, показав об’єктивну необхідність існування та розвитку товарних ринків, що є незаперечною умовою підвищення продуктивності праці, наймання працівників, проаналізував роль заробітної плати, величина якої визначається на ринковій основі внаслідок взаємодії сторін трудових відносин.

Проблеми економіки праці проаналізовані К. Марксом у “Капіталі” (1867р.). У праці Маркс дійшов висновку про те, що розвиток капіталістичної економіки обов’язково супроводжується посиленням експлуатації праці, що є вираженням класових суперечностей. За дослідженнями Маркса ніяка рівність сторін не може приховати факт існування експлуатації найманих працівників, зумовленої підпорядкованістю їх у процесі праці та відсутністю у них власності на засоби виробництва. Згідно з теорією марксизму вирішення всього комплексу проблем праці та економіки може бути досягнуте лише за умови глибокого перетворення основних характеристик трудового процесу, що передбачає знищення капіталістичного устрою [2].

Предметом наукового дослідження, праця постала відносно пізно, лише в ХХ ст. Однак, на сьогоднішній день, не має жодної наукової дисципліни, котра б не досліджувала працю так чи інакше. Різноманітні проблеми трудової діяльності людей стали об’єктом дослідження багатьох наукових економічних, соціальних, правових, психологічних дисциплін, зокрема “Економічної теорії”, “Теорії менеджменту”, “Психології та фізіології праці”, “Ринку праці”, “Соціології праці”, “Соціальної політики”, “Наукової організації праці”, “Управління персоналом”, “Економіки підприємств”, “Трудового права”, “Охорони праці” та інших. Важливе місце

серед них посідає “Економіка праці й соціально-трудова відносинами”. Це функціональна наука, яка досліджує суспільні виробничі відносинами, що виникають у процесі організації суспільної праці і відтворення робочої сили. Вона вивчає конкретні форми і методи свідомого використання суспільством економічних законів у сфері підвищення ефективності виробництва, його матеріального та морального стимулювання, відтворення робочої сили.

2. Праця й соціально-трудова відносинами як предмет наукового економічного дослідження

Праця – це складне і багатоаспектне явище, яке відіграє в житті суспільства і окремої людини особливо важливу роль, оскільки саме це поняття є невіддільним від людського життя. Змінюючи у процесі праці навколишнє природне середовище і пристосовуючи його до своїх потреб, люди не лише забезпечують своє існування, але і створюють умови для розвитку і прогресу суспільства. Праця виступає однією з найважливіших форм самовираження, самоактуалізації й самовдосконалення людини.

Працю слід розглядати як свідому цілеспрямовану діяльність; докладання людиною розумових та фізичних зусиль для одержання корисного результату у задоволенні своїх матеріальних та духовних потреб; як процес перетворення природних ресурсів в цінності та блага; як вияв людської особистості.

У процесі праці люди вступають у певні соціальні відносинами, взаємодіючи один з одним. Соціальна взаємодія у сфері праці – це форма соціальних зв’язків, яка реалізується під час обміну діяльністю та взаємодії. Об’єктивною основою взаємодії людей є спільність або розбіжність їх інтересів, близькість або віддаленість цілей, поглядів. Посередниками взаємодії людей у сфері праці, проміжними її ланками виступають знаряддя і предмети праці, матеріальні та духовні блага.

Соціальні відносинами – це відносинами між соціальними групами (спільностями) та окремими індивідами з приводу їх суспільного становища, способу й укладу життя, з приводу умов формування й розвитку особистості, соціальних спільностей. Вони проявляються у становищі окремих груп працівників у трудовому процесі, комунікаційних зв’язках між ними, тобто у взаємному обміні інформацією для впливу на поведінку та результати діяльності інших, а також для оцінки власного положення, що впливає на формування інтересів й поведінки цих груп.

Ці відносинами нерозривно пов’язані з трудовими відносинами. Наприклад, у трудову організацію (діяльність) працівники включаються, адаптуються з об’єктивних потреб і таким чином вступають у трудові відносинами незалежно від того, хто буде працювати поруч, хто керівник, який у нього стиль діяльності. Однак, згодом кожен працівник по-своєму проявляє себе у взаємовідносинах з іншими працівниками, керівництвом, у ставленні до праці, до порядку розподілу робіт та ін. Відповідно, на основі об’єктивних відносин починаються складатися соціально-психологічні відносинами, які

характеризуються певним емоційним настроєм, характером спілкування людей та взаємовідносинами у трудовому колективі, атмосферою у ньому.

Термін „соціально-трудова відносина” використовується порівняно недавно. Включення цього терміна в систему понять та категорій економіки праці обумовлено:

- по-перше, розвитком наукових й прикладних уявлень про роль людей у розвитку економіки;

- по-друге, тим фактором, що вирішення важливих завдань соціально-економічної реформи в Україні (зокрема, стабілізація соціально-економічної та політичної обстановки в країні, становлення і розвиток виробництва технологічного рівня, значне зниження інфляції й підвищення життєвого рівня населення) можливе, перш за все, на основі співробітництва всіх сил суспільства у проведенні узгодженої політики у сфері соціально-трудова відносин та формуванні ефективної системи захисту інтересів усіх учасників соціально-трудова відносин;

- по-третє, становлення соціально-орієнтованої ринкової економіки в нашій країні, забезпечення її нормального функціонування можливе за умови її інтеграції в світове господарство, що передбачає оформленість соціально-трудова відносин в країні, вироблення механізму їх розвитку й ефективного регулювання та інтеграцію національної системи соціально-трудова відносин в систему соціально-трудова відносин, визнану світовим співтовариством.

3. Завдання, об'єкт, предмет вивчення дисципліни “Економіка праці та соціально-трудова відносина”

У зв'язку з докорінною перебудовою системи суспільних відносин найсуттєвіші перетворення відбуваються саме в соціально-трудова сфері, основою якої є праця. Це висуває нові вимоги до професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації, яким належить вирішувати надзвичайно важливі й складні проблеми підвищення ефективності праці та гармонізації соціально-трудова відносин на всіх рівнях.

Головною метою вивчення курсу є формування у студентів системи теоретичних і практичних знань про категорії, поняття, механізми забезпечення ефективної зайнятості населення та прогресивного розвитку соціально-трудова відносин в Україні на всіх рівнях.

Завдання курсу:

- вивчення економічних законів, що регулюють розподільчі відносина в ринковій економіці;

- оволодіння методами вивчення витрат робочого часу, нормування праці;

- з'ясування механізму зростання продуктивності й ефективності праці;

- дослідження механізму соціального партнерства;

- надання студентам ґрунтових знань з питань оплати праці й регулювання заробітної плати;
- вивчення механізму функціонування системи соціально-трудо­вих відносин;
- з'ясування механізму регулювання ринку праці та дослідження процесу відтворення робочої сили;
- з'ясування місця і ролі Міжнародної організації праці у врегулюванні соціально-трудо­вих відносин;
- навчити студентів використовувати здобуті знання в конкретних процесах управління соціально-трудо­вими відносинами, організації праці та забезпечення її високої ефективності на всіх рівнях;
- підвищити на цій основі адаптованість студентів до ринку праці, допомогти їм ефективно включитися в систему нових соціально-трудо­вих відносин.

Об'єкт вивчення дисципліни “Економіка праці і соціально-трудо­ві відносини” система соціально-економічних, організаційно-правових відносин між людьми з приводу відтворення й ефективного використання людських продуктивних сил в процесі праці.

Предмет вивчення дисципліни “Економіка праці і соціально-трудо­ві відносини” сукупність теоретичних і практичних проблем формування людського потенціалу, забезпечення ефективного використання його у сфері праці як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях з метою забезпечення високої якості життя населення та високої ефективності економічної діяльності.